

УДК 378: 37.013

ПОШУК ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

О.В. Столяренко

***Анотація.** Стаття присвячена науковому аналізу проблеми шляхів підвищення ефективності процесу гуманістичного виховання в нинішній соціокультурній ситуації, створення сприятливих педагогічних умов для виховання особистості на базі духовних, гуманістичних цінностей.*

***Ключові слова:** соціокультурна ситуація, духовність, цінності, гуманізація виховання.*

***Аннотация.** Статья посвящена научному анализу проблемы путей повышения эффективности процесса гуманистического воспитания в нынешней социокультурной ситуации, создания благоприятных педагогических условий для воспитания личности на основании духовных, гуманистических ценностей.*

***Ключевые слова:** социокультурная ситуация, духовность, ценности, гуманизация воспитания*

***Annotation.** The article covers the peculiarities of finding ways to improve the efficiency of humanistic education process in the current socio-cultural situation, creating favorable conditions for training the personality on the basis of moral, humanistic values.*

***Keywords:** socio-cultural situation, morality, values, humanization of education*

Постановка проблеми. Наш час характеризується переоцінкою цінностей, зміною пріоритетів в системі освіти. Необхідно переосмислити досвід минулого, використати соціокультурні надбання відповідно до гуманістичних потреб людини. Трансформація свідомості в напрямі її гуманізації має відбуватися в процесі поглибленого осмислення психолого-педагогічних проблем, пошуку ефективних шляхів виховання під кутом зору концепції особистісно-орієнтованого навчально-виховного процесу [2]. У контексті особистісно-орієнтованого підходу педагог виступає не пасивним виконавцем чужих педагогічних ідей, методичних рецептів, а яскравою творчою індивідуальністю, що реалізує в діалозі з

вихованцем гуманістичний світогляд і здатний розробити власну педагогічну концепцію, яка передбачає ефективні шляхи виховного процесу.

Метою статті є аналіз проблеми шляхів підвищення ефективності процесу гуманістичного виховання в нинішній соціокультурній ситуації, створення сприятливих педагогічних умов для виховання особистості на базі духовних, гуманістичних цінностей.

Аналіз останніх досягнень напряму досліджень. В умовах оновлення вищої і основної школи, поширення гуманістичного світогляду, розвитку духовної культури особистості існує потреба в пошуках ефективних шляхів здійснення навчально-виховного процесу. Про це свідчать дослідження, які стосуються гуманізації й гуманітаризації освіти, духовно-морального розвитку особистості (А. Бойко, О. Вишневський, М. Казакіна, Н. Нікандров, Ж. Омельченко, Л. Попов, В. Скиба, Ф. Стефанюк, А. Сущенко, С. Тищенко, Н. Трофімова). Реформування виховання відрізняється від усіх попередніх змін тим, що вперше воно здійснюється відповідно до особливостей ціннісно-сміслового буття людини в сучасних умовах, до логіки його історичного розвитку, яка передбачає повноцінне духовно-моральне, гуманістичне виховання особистості.

Виклад основного матеріалу. Аналіз розвитку педагогічної науки здійснюється нами в контексті розв'язання виховних проблем в умовах широкої інтеграції культурно-освітніх процесів у рамках Болонської декларації, масового застосування нових комунікаційних технологій. Вся прогресивна громадськість відзначає деформації у духовно-моральному розвитку молодих людей, від яких залежить майбутнє, відсутність у них елементарних комунікативних навиків міжособистісного спілкування. Цивілізоване суспільство усвідомлює, що його духовне відродження має просуватися вперед, що треба готувати молодь до добропорядного життя, партнерських взаємин на основі діалогу та гуманістичних знань і використовуючи при цьому, насамперед, національні та загальнолюдські цінності.

Усі останні дослідження, публікації вітчизняних і зарубіжних авторів підтверджують важливість проблеми підготовки підростаючого покоління до добропорядного життя, морально-професійного становлення в сучасних соціокультурних умовах. З позицій пріоритету гуманістичних цінностей розглядають духовне оновлення суспільства І. Геращенко, Д. Донцов, В. Ковальчук, І. Кравченко. Філософи, які досліджують проблеми становлення особистості (Г. Ващенко, Ю. Завгородній, В. Зоц, В. Котусенко, О. Левченко, Ю. Терещенко) підкреслюють, що сформованість гуманістичних духовно-моральних ціннісних орієнтацій – найважливіша передумова активності особистості в соціальній та культурно-історичній творчості. Важливим завданням є створення у навчальних закладах сприятливих умов для духовно-морального виховання на базі духовних цінностей. Демократичні тенденції розвитку українського суспільства на початку ХХІ століття, інтеграція у світове співтовариство, визнання глобальних проблем людства зумовили об'єктивне зростання ролі його духовно-моральних засад і потребу в суттєвих змінах і оптимізації процесу гуманістичного виховання [4].

Навчальний заклад має фундаментальне значення для розвитку суспільства і моделює майбутнього громадянина, визначає його життєво важливі пріоритети й цінності. Для виконання цієї важливої місії мають бути чітко розроблені концептуальні засади і практичні рекомендації для виховання громадянина в руслі глобальних гуманістичних тенденцій, усвідомлення кожним власної цінності та життя іншого, надбання та збереження вищих духовних надбань людства, осмислення сенсу свого існування. З цією метою мають бути запропоновані оптимальні шляхи розв'язання цього завдання. Для цього зусилля науковців і педагогів-практиків, перш за все, спрямовуються на розробку і апробацію інноваційних моделей, ефективних форм і методів морального виховання [1]. Важливою умовою гуманізації науки і техніки суспільства є подальший розвиток культури, особливо духовної [3]. Переорієнтація світогляду на загальнолюдські інтереси, гуманістичні цінності, прагнення допомогти кожному – ось лише деякі орієнтири, які можуть допомогти людству спрямувати науково-технічний прогрес у потрібне русло і використати його на благо самій людині. Лєвова частка у розв'язанні цих завдань належить освіті, а саме, інформаційним формам і методам роботи. І те, наскільки вони будуть співзвучними науково-технічному прогресові, як будуть задовольняти запити підростаючого покоління, буде залежати успіх у просуванні нашого суспільства до цивілізованих засад життєвладштування, до гармонізації інформаційного суспільства і пріоритету гуманістичних цінностей.

Незважаючи на антигуманні тенденції, які проявились у ХХ столітті, – світові війни, революції, всесилля тоталітарних режимів, безкультур'я, відчайдушна ненависть до «чужих» (носіїв інших ідей, представників певних національностей, тощо), буття сучасної людини повільно, але поступово зміщується в бік культури, її світогляд стає гуманнішим, більш «культурологічним», що дає надію та відкриває для людства певні перспективи у ХХІ столітті. В умовах особливостей сучасного світового розвитку, поширення гуманістичного світогляду, оновлення духовної культури уже не виправдовують надію звичні у педагогіці форми і методи виховання молоді. Для вітчизняної психолого-педагогічної науки початку ХХІ

століття характерним є пошук, обґрунтування і впровадження нових гуманістичних засад побудови освітнього простору в Україні, де формування ціннісного ставлення до людини займає чільне місце у розв'язанні проблем духовного, інтелектуального і фізичного розвитку особистості, забезпеченні ефективних умов її соціалізації та підготовки до самостійного життя у змістовній виховній роботі.

У дослідженні ми опиралися на ідеї діалогізму та діалогової концепції (М. Бахтін, В. Біблер, А. Мейер), детермінованості морального розвитку особистості характером її ставлень до світу, природи та до інших людей; сукупність ідей, що характеризують і пояснюють процес соціалізації (Б. Вульф, І. Кон, А. Мудрик, Л. Новіков, М. Рожков); визнання ролі активності самої особистості в її власному розвитку; сучасні дослідження з проблем толерантності (Р. Валітова, Д. Зінов'єв, В. Лекторський), концепції Г. Солдатової, Є. Клепцовой, А. Байбакова; концепції представників гуманістичного напрямку у педагогіці (К. Вентцель, С. Гессен, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Ш. Амонашвілі).

У нашому розумінні *гуманізація виховання* – це реалізація принципів світогляду, в основі якого лежить повага до людей, турбота про них у процесі побудови відносин між педагогом і вихованцем, висування на перше місце інтересів і проблем молоді людини, формування у вихованців ставлення до людської особистості як до найвищої цінності [2]. *Духовність* – вищий рівень розвитку і саморегуляції зрілої особистості, на якому основними орієнтирами її життєдіяльності виступають вищі людські цінності (ідеї, речі, явища, які мають для людини чи суспільства в цілому позитивне значення); це індивідуальна здатність до світо- і саморозуміння, орієнтація особистості на вчинки «заради інших», пошук нею морального абсолюту [3]. У процесі дослідження духовної сутності феномену людини нами були виведені такі основні положення:

- по-перше, людина є живою істотою, їй притаманний особливий тип тілесної організації (тобто природна сутність людини – сутність першого порядку);
- по-друге, людина є там, де відбувається її діяльність, в якій вона може проявити себе (це – сутність наступного, другого порядку);
- людська діяльність здійснюється в системі суспільних відносин – це сутність третього порядку; тобто мова йде про соціальність людини;
- по-четверте, людська діяльність (праця) є усвідомленим процесом перетворення природи, суспільства і самої людини (сутність наступного порядку);
- по-п'яте, людина є істотою духовною, їй притаманна душа (про це усе частіше говорять навіть у науковому світі при дослідженні духовного життя і духовності людини – отже, це сутність людини найглибшого, найвищого порядку). Це все говорить про те, що духовний світ людини – одне із найзагадковіших творінь природи, найвеличніше із них і являє собою неперехідну цінність.

У результаті аналізу ситуації, пов'язаної з труднощами і проблемами у моральному вихованні молоді, які існують у навчальних закладах; зміни пріоритетів, парадигм, ціннісних орієнтацій постало завдання пошуку оптимальних шляхів педагогічного впливу на вихованців. У нашому дослідженні це стосується розробки методики оптимізації виховного процесу, від чого залежатиме ефективність протікання гуманістичного виховання молоді.

Оптимізація навчально-виховного процесу є «неперехідною загальною інновацією, що стосується педагогічної системи в цілому» (Сазоненко Г.С.) [4]. Розуміння того, що оптимальним можна вважати такий процес, що відповідає водночас таким критеріям: а) зміст, структура й логіка його функціонування забезпечують ефективно і якісно розв'язання завдань виховання й розвитку молодих людей відповідно до державних програмних вимог на рівні максимальних можливостей кожного; б) досягнення поставленої мети відбувається без порушення норм витрат часу, що запобігає фактам перевтоми вихованців і педагогів забезпечується теорією Ю. Бабанського. На його думку, методологічною основою оптимізації є системний підхід, що вимагає розглядати всі компоненти виховного процесу в єдності закономірних взаємозв'язків, спиратися на загальну теорію управління складними динамічними системами. Оптимізація ґрунтується на філософській категорії міри і виступає проти абсолютизації тих чи інших компонентів педагогічної системи, завищення або заниження темпів діяльності, її складності та вимагає вибору саме оптимальної міри їх застосування. Головними мотивами пошуку оптимальної, наприклад, для виховання ціннісного ставлення до людини гуманістичної технології в навчальному закладі стали:

- становлення та удосконалення національної системи освіти, де простежуються дві домінуючі тенденції: по-перше, відродження національної самосвідомості, української культури, мови, виховання громадянина-патріота, врахування ментальності нашого народу; по-друге, прагнення до інтеграції у світове співтовариство, співіснування з іншими народами на основі принципів толерантності;
- нова філософія виховання (зміна пріоритетів, парадигм, ціннісних орієнтацій);

- створення системи оптимально доцільного і ефективного, поетапного виховання ціннісного ставлення до людини у різних вікових категорій.

Її вибір відкриває можливості для морального розвитку особистості на гуманістичних засадах, започатковує умови та мотивацію самовдосконалення. Набуття молоддю умінь та навичок системного саморозвитку та особистісної самореалізації, що має чітко окреслений соціальний вимір, становить сьогодні основний зміст розвивального навчання і гуманістичного виховання. Навчальний заклад допомагає входженню в контекст сучасної культури, становленню гуманної особистості як стратега життя, гідного людини. Сьогодні його можна назвати школою культури життєвого самовизначення. У вихованців формується розуміння того, що навчитися жити – означає виробити власну гуманістичну позицію, світогляд, ціннісне ставлення до себе та інших. Обрані форми, методи і виховні технології спрямовані на допомогу у складанні життєвої програми, проекту (власне проектування майбутнього), як пізнати себе (самопізнання), як оцінювати себе (самооцінка), як визначити своє життєве кредо, мету (розуміння цілей і життєвої стратегії), здійснювати самоаналіз (рефлексію), і, звичайно, як планувати діяльність задля досягнень для свого майбуття, формувати готовність робити відповідальний життєвий вибір. Адже вірно зазначається у класичній педагогіці, де немає ланцюжка самостійно пройдених вихованцями шести етапів: *мета – мотив – дія – засіб – результат – оцінка* (до цього слід додати ще *рефлексію*, що є обов'язковою на кожному з етапів організації діяльності), там немає освітньої діяльності. Остання визначається нами як активність, спрямована на досягнення особистісно або громадсько значущого результату. Для цього можна використати якнайширший арсенал виховних засобів. В. Селіванов до них відносить усе те, що використовує індивід для засвоєння культурних надбань, усього людського досвіду [5]. А це, в першу чергу, можливе шляхом диференційованого використання різних видів діяльності, які забезпечують як відповідну міру засвоєння знань, так і певний рівень їх використання. Досить поширеною є точка зору, що засобом виховання може бути будь-який об'єкт середовища, усе те, що нас оточує, звичайно, крім нас самих: людину не можна використовувати у якості засобу. Так, Д. Белухін стверджує, що засіб виховання «можна визначити як об'єкт середовища чи життєву ситуацію, яка спеціально включається у виховний процес» [1]. Основними предметами праці у вихованні виступають моральні і естетичні почуття, знання, переконання, ідеали, характер, воля та інші якості і властивості особистості, які не сприймаються органами чуття. У вихованні засобом виступає діяльність учня. Формування якості особистості відбувається у результаті духовної діяльності, «праці душі»: емоційного сприйняття, переробки його у свідомості і формулювання висновків для себе, а не прямого впливу матеріальних предметів на органи чуття. Людину виховує та діяльність, яка викликає у нього відповідні почуття і ставлення. У вихованні використовується фактично увесь предметний світ, який оточує вихованця. Але не усі ці предмети є засобами виховання, вони включаються у виховний процес лише як елементи середовища існування і перетворюються в діяльності (зовнішній чи внутрішній, фізичній і духовній). До засобів можна віднести усі предмети, пристосування, дії, знання, за допомогою яких досягають поставленої мети. В І. Харламова «засоби виховання – це ті конкретні заходи чи форми виховної роботи (бесіди, збори, вечори...), види діяльності (заняття, гуртки, конкурси...), а також предмети (картини, кінофільми), які використовуються в процесі реалізації того чи іншого методу» [6]. Отже, засобами виховання можна вважати доцільно організовані методичні шляхи розв'язання виховних завдань. Ними можуть бути предмети, що використовуються у вихованні (наочні посібники, книги, радіо, диски з відеозаписами, комп'ютерна техніка, телебачення), види діяльності (засоби мистецтва, живе слово учителя, ігри, громадська, соціально корисна, фізкультурно-спортивна робота, самодіяльність).

Але наймогутнішим засобом виховання є спілкування, взаємодія з іншими. Для індивіда воно є надзвичайно важливою потребою. Оскільки людина – істота суспільна, то її сутність реалізується і розвивається лише у громадській діяльності, основу будь-якого її виду становить спілкування з іншими. Воно виступає в ролі обміну інформацією, взаємодії у ході спільної діяльності (функціонально-рольовий аспект), сприйняття людьми один одного (особистісний – співпереживання, емоційний контакт, розуміння). В основних державних документах, які стосуються освіти підкреслюється, що в епоху державного й духовного відродження України пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти і виховання, яка має забезпечити вихід молоді незалежної української держави на світовий рівень. Державна національна програма «Освіта»(Україна ХХІ століття) головною метою національного виховання визначає: набуття молодим поколінням соціального досвіду; успадкування духовних надбань українського народу; досягнення високої культури міжнародних взаємин; формування у молоді незалежно від національності особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Висновок. Аналізуючи процеси, які відбуваються у молодіжному середовищі, ми мусимо визнати, що пріоритетна роль має належати орієнтації на полікультурні принципи виховання гуманної особистості. Шляхи підвищення ефективності процесу гуманістичного виховання пов'язані з подоланням формалізму (що можливе завдяки уникненню безсистемності, усуненню заорганізованості вихованців безліччю непотрібних заходів), удосконаленням виховної діяльності педагогічних колективів, створення в навчальному закладі сприятливого морально-психологічного клімату, підбором раціонального змісту виховання відповідно до його мети і рівня вихованості всіх учасників педагогічного процесу, розумним співвідношенням між інформаційними методами впливу і залученням до різних видів діяльності, використанням різноманітних форм і методів виховання (інтерактивних, інноваційних).

Література

1. Белухин Д. А. Личностно ориентированная педагогика в вопросах и ответах / Д. А. Белухин. – М.: Моск.пс.-соц. ин-т, 2006. – 312 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2.: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Наук. видання / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: Кн. 3: Сходження до духовності: Наук. видання / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
4. Сазоненко Г. С. Педагогічні технології / Ганна Сазоненко. – Упоряд.: Г. Кальченко, Т. Вороненко. – К.: Шк. світ, 2009. – 128с.
5. Селиванов В. С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания: Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В. А. Сластенина. – М.: Изд. Центр «Академия», 2002. – 336 с.
6. Харламов И. Ф. Нравственное воспитание школьников: Кн. для учителя / И. Ф. Харламов. – М.: Просвещение, 1989. – 176 с.